

KÜÇÜK GÜZELDİR: NETSUKE
SMALL İS BEATIFUL: NETSUKE

Dr. Öğr. Üyesi Yıldız GÜNER

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Heykel Bölümü,
İstanbul/TÜRKİYE, E-Mail: yildizguner@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
Makale Geçmişi: Geliş: 21 Mart 2018 Kabul: 24 Nisan 2018	<i>Netsuke, Japon sanatının geleneksel formlarından biridir. Giyim aksesuarı olarak işlevsel bir nitelik taşır, çok elemanlı bir kompozisyonun parçasıdır. Tek başına küçük heykel olarak nitelendirilebilir. Farklı malzemelerle ve farklı konularda üretilmiştir. Hafif ve eğlenceli anlatımı Edo Dönemi sanatının Ukiyo düşüncesini yansıtır. Küçük boyutu ve ince işçiliği ile dikkat çekmektedir.</i>
Anahtar Kelimeler: Heykel, Netsuke, Küçük Yontu, Japon Sanatı	<i>Makalenin amacı bu minyatür heykel geleneğini tanıtmak ve netsuke aracılığı ile heykelde boyut sorununa dikkat çekmektir.</i>
	<i>Metinde yer alan görseller Londra Victoria and Albert Müzesi koleksiyonundan örneklerdir.</i>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article History: Received: 21 March 2018 Accepted: 24 April 2018	<i>Netsuke is an example of Japanese traditional arts. Netsuke functions as a fashion accessory and is an element of a complex composition. Netsuke can be considered as small sculpture. It has been produced in different materials and in various subjects. The common light and entertaining expression of these small carvings can be linked to Ukiyo state of mind of the art of Edo Period. Netsuke is remarkable for its meticulous craft in such small size.</i>
Keywords: Sculpture, Netsuk, Small Carvings, Japanese Art	<i>The aim of this article is to introduce this miniature art form and to question the issue of dimension in sculpture.</i>
	<i>The visual material is from Victoria and Albert Museum collection</i>

Resim 1: Kohosai, “Bereket tanrısı Hotei”, 19.yy sonları, y: 4.3 cm, fildişi

NETSUKE NEDİR?

Netsuke, Japon geleneksel giysisi *kimono*nun kemerine asılan objeleri, kemere tutturmaya yarayan nesnelere verilen genel isimdir. Deliğinden ip geçirilerek kullanıldığı için bunları, işevsel açıdan büyükçe birer düğmeye benzetmek mümkündür. Kelime oluşumu, *ne-kök*; *tsuke*-ilştirmek şeklindedir.

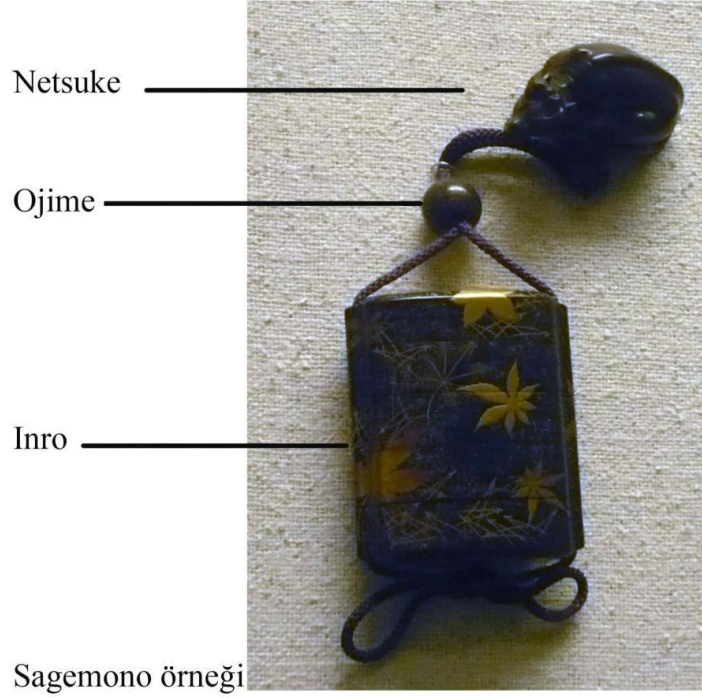
Netsukenin bağlı olduğu sistemin bütününe *sagemono* (asılı şeyler) adı verilir. *Sagemonoyu* oluşturan parçalar, *netsuke*, *ojime* (ipleri sıkmak için boncuk), *inro* (ya da amaca göre kese vs) ve *sashi* (tümünü birbirine bağlayan, çoğunlukla ipek ip) olarak sıralanabilir.

Sagemonoda işlev açısından en önemli parça taşınan obje olarak kabul edilebilir. Para kesesi, tütün aksesuarları gibi farklı işlevlere sahip objelerin en çok kullanılanı *inro* (mühür sepeti) adı verilen çok katlı kutucuklardır. Kutuların sayısı değişkendir. Bir araya geldiklerinde bütünlük kazanmak üzere ortak biçim ve desen taşırlar. Mühür macunu taşımaktan başka ilaç kutusu olarak da kullanılmıştır. *Inro* katları genellikle alttan düğümlenen bir ipe birbirine tutturulur, ip bütün parçalardan geçerek üstte *ojime* ile sıkıştırılır ve *kimono*nun kemeri *obi* altından geçirilen *sashi* ile *netsukeye* bağlanarak taşınır.

Japonya'nın geleneksel giysisi kadınlar ve erkekler için *kimono*dur. *Kimonoda* cep bulunmaz. Kadınların giysi kollarının içinde bir şeyler taşınırken erkekler aksesuarlarını kuşağa asarak taşımaktaydı. İşte bu asılı nesnelere *sagemono* adını alır. Sadece erkekler tarafından giyildiği için bu küçük nesnelere, günümüzde takım elbiseyle kullanılan kol

düğmesi ya da yaka iğnesi gibi, işlevinden ziyade prestij göstergesi olarak kullanılan aksesuarlara benzetilmektedir.

Resim 2: Sagemono elemanları

NETSUKE KULLANIMININ TARİHÇESİ

Netsukenin 16. yüzyıldan beri kullanıldığı tahmin edilmektedir, ancak yaygın kullanımı Edo Dönemi'ne (1615-1867) rastlar. Edo Dönemi öncesinden kalan çok az sayıda *netsuke* bulunmaktadır. Eski *netsuke*ye ait kayıtlar yetersizdir. 17. yüzyıla ait resimli kayıtlar o zamanlarda işlevselliğin ön planda olduğunu göstermektedir. *Netsuke* olarak kullanılmak üzere yontulmuş ilk objeler mühür biçimindedir. Ming döneminde (1368-1644) Çin'den Japonya'ya, çok sayıda mühür ithal edilmiştir. Ahşap, fildişi, bronz ve yarı değerli taşlardan üretilmiş mühürlerin bir kısmı *netsuke* olarak kullanılmıştır. (Tsuchiya, 2014:13)

Netsukenin gelişmesi *inro* ve tütün kesesi gibi asılı aksesuarların yaygınlaşmasına bağlıdır. Portekizli tüccarlarca Japonya'ya tanıtılan tütün kullanımı, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artarken *netsuke* üretimine önemli bir katkıda bulunmuştur. Tütün aksesuarlarını taşıyabilmek için *netsuke* kullanımı zorunlu hale gelmiştir. Böylece her Japon erkeğinin belinde en az bir *sagemono* bulunmuştur. (Okada, 1980:4)

19. Yüzyıl ortalarında başlayan batılılaşma hareketi ile birlikte giyim anlayışı değişmiş, kimono sadece ev içi veya törenlerde giyilen bir giysi haline gelmiş, *sagemono*ların yerini giysilerin cepleri almıştır. Bu dönemden sonra üretilen *netsuke* özellikle batılı koleksiyoncuları tatmin etmek amacıyla taşınmaktadır.

Edo Dönemi

Edo Dönemi Japon geleneksel sanatlarının altın çağı olarak kabul edilir. Edo adını bugünkü başkent olan Tokyo'dan alır. Öncesinde bataklıklarla çevrili küçük köy olan Edo, 1700lerde nüfusu bir milyonu bularak zamanının en büyük metropolü haline gelmiştir. (Reeve, 2006:5)

Edo Dönemi askeri idare sayılabilir, *Shogun* iktidarındır. İdeolojisi yeni konfüçyanist anlayış olarak tanımlanır, toplum katı bir hiyerarşi ile belirlenmiş sınıflara ayrılmıştır: Sırasıyla *samurai* (asker), çiftçiler, zanaatçılar ve tüccarlar. Zanaatçılar ve tüccarlar şehir insanları olarak nitelendirilmekteydi. (Tsuchiaya, 2014:10) Hiyerarşideki düşük seviyelerine karşın geliri yükselen ve satın alma gücü artan sınıf, tüccarlar olmuş ve Edo Dönemi'nin sanatı genel olarak tüccar sınıfın zevklerine göre biçimlenmiştir.

Zenginleşen tüccarlar çeşitli sanatlara patronluk yapmış ve sosyal konumlarını göstermek için lüks eşya kullanmaya yönelmişlerdir. Samuraylar da, sınıfsal hiyerarşiye ait göstergeleri korumak için giyim kuşam ve tüketimi sınırlayan yasalar çıkarmamıştır. Şehir halkına zengin dokumalı işlemeli kumaşlar yasaklanmış, sadece siyah ipek ya da pamuktan, sade desenli giysilere izin verilmiştir. Bu durumda şehirliler de paralarını aksesuara yatırmış, *inro* ve *netsuke* öne çıkan aksesuarlar olmuştur.

Katabori

Bu metinde örneklenererek ele alınan *netsuke* türü, küçük heykelcik biçimindeki *kataboridir*. *Katabori* her yönden yontulmuş biçim ve heykel anlamını taşır. Bunlara her açıdan bakılabilir. Bazılarının üzerinde iki delik bulunur (*himotoshi*), bunlardan biri içinden düğüm geçebilmesi için daha büyüktür. *Katabori* konuları genelde insan figürü, hayvanlar ya da natürmorttur. Küçük boyut içinde kullanılan ölçek bir fındık kabuğunun bire bir tasvirinden, dev bir filin üç santime sığdırılmasına kadar çeşitlidir. İlk örnekler nispeten büyüktür. Yaklaşık 13 santime kadar büyük insan figürleri bulunmaktadır, sonraları daha da küçülerek beş santime kadar inmiştir. (Earle, 1980: 9)

Netsuke biçimine göre sınıflandırılır. *Kataboriden* başka *netsuke* türleri aşağıda sıralandığı gibidir.

Sashi (iliştirilmiş, yerleştirilmiş) türü erken dönem *netsuke* örneklerindedir. İnce uzun, kuşağın altından geçirilen, üzerinde iki delik bulunan basit çubuk biçimindedir. Bunların bir kısmının ucunda kuşağın altından kaymasını engelleyen küçük kanca biçimli uzantılar yer alır.

Kagamibuta (aynalı) *netsuke*, metal bir plakaya iliştirilmiş ahşap ya da fildişinden bir çanak şeklindedir.

Manju (fasulye ezme pirinç hamuru kurabiyesi) ismini biçiminden alır. Çogunlukla fildişi ya da ahşap bazen boynuz ya da lakeden üretilmiş, kakma ya da kazıma alçak rölyefli basık dairesel biçimlerdir.

İşlevsel nesnelerin *netsuke* olarak kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır: Kül tablası, düdük, pusula, güneş saati, abaküs, cırcır böceği kafesi gibi. (Okada, 1980: 6)

Resim 3:
Kakihan, Çinli general ve savaş tanrısı Kan'u, 19.yy., ahşap

NETSUKEDE ELE ALINAN BAŐLİCA KONULAR

Netsuke her biçimde olabilir: insan, hayvan, bitki, günlük objeler; mitolojik yaratıklar ve diğer fantastik yaratıklar. Konular, dönemin kültürüne, yaşam şekline ışık tutar nitelikte çeşitlilik göstermektedir.

Ukiyo: Yüzen Dünya

Netsuke heykellerinde günlük yaşamdan eğlenceli konulara sıkça rastlanır: Pazardan dönen kadınlar, balıkçılar, oyun oynayan çocuklar, doğa, hayvanlar, manzara, erotik kompozisyonlar vs. Ukiyo (yüzen dünya) yaşadığımız dünyanın geçiciliğini anlatan Budist inançla ilişkili bir ifadedir. 17.yüzyıldan itibaren bir ekol olarak gelişen Ukiyo-e (ukiyo resmi ya da sanatı) zaman içinde, budist öğretiden uzaklaşmış, hayatın kısa olduğu ve sanatın eğlendirici olması gerektiği fikri öne çıkmıştır. (Chapin, 1922: 10) Bu durum, hayatın katı kurallar ve kısıtlamalarla sınırlandırıldığı Edo Japonyası'nda baskılara karşı bir tepki olarak değerlendirilebilir.

Resim 4: Judokasai, Noh aktörü, 19.yy, y: 4.8 cm, lake, fildişi, mercan

Çin Etkisi

Çin kültürünün Japon Sanatı üzerine etkisi çok yönlüdür. Edo Döneminin yukarıda da bahsedilen hakim felsefesi yeni konfüçyanizm, adından da anlaşıldığı üzere Çin kökenlidir. “Aslan köpek” olarak tanımlanabilecek *shishi* Çin kökenli mitolojik bir hayvandır. Çin’den gelen mühürlerin Erken Edo döneminde, *inro* ile birleştirilerek *sagemono* takımında kullanıldığı bilinmektedir.

Resim 5: Tenka Taihei, Aslan ve top, mühür biçimli *netsuke*, 18.yy, y: 4.4 cm, fildişi

Çin efsaneleri de konu olarak çalışılmıştır. 17. Yüzyıldan itibaren Çin’den gelen kitaplarda yer alan efsaneler, tarihi hikayeler ve egzotik motiflerin çeşitliliği *Netsuke* sanatçısı için ilham kaynağı olmuştur. (Okada, 1980:6) (Resim 6) Yine Çin kökenli *Sennin* adı verilen keşiş ve münzevi figürleri sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Resim 6: Rakueisai, Çinli general Gentoku 19. yy, u: 6.4 cm, fildişi

Tuhaf Yabancılar

Japonya'nın Avrupa tarafından keşfi 1542 yılına rastlar. Japon topraklarına ilk ulaşan Avrupalı, Portekizli Fernandez Mendez Pinto'dur. Portekizliler Japonlar'a barut ve ateşli silahlar hakkında birçok şey öğretir, Japon halkına tütünü tanıtır. Bu ilk temasta Japonların yabancılara karşı tutumu dostçadır, dinleri bile hoşgörü ile karşılanmıştır. Böylece Japonların ilk misyonerleri Portekizliler olmuştur. Ancak Portekizliler sayesinde başlayan açılımdan asıl faydalanan tüccar Hollandalılardır. 200 yıl boyunca Japonya ile ticareti elinde tutmuşlardır. Bu süre boyunca, Japonya'nın yabancılarla teması Çin ve Hollanda ile sınırlandırılmıştır. 17. yüzyılda uzakdoğuda birçok noktayı sömürgeleştiren Hollandalılar, 1610'da Japonya ile ticareti başlatmış ancak Japonya limanlarını yabancılara kapatarak ticareti sınırlandırmıştır. (Stevenson,1909:49)

Batılı ülkelerle aracılık görevi üstlenen Hollandalılar Japon sosyal yaşamında yer edinmiştir. Kendilerine ayrılmış adada tarımla da uğraşan bu yabancılar, *netsuke*de farklı fizyonomi ve kostümleri detaylı çalışılmış ve karikatürize edilmiş halde karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla ellerinde horoz taşıırken ve mizahi bir dille, sempatik bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Bu anlatım, canlı ticaret kültürünün, hafif ve özgüvenli dünya görüşünün bir yansıması olarak kabul edilmektedir. (Earle, 1980: 9)

Resimdeki örnek *netsuke* tasarımında kompozisyonun sadece asılı ya da elde tutulmasına değil bağımsız bir heykel olarak ayakta durabilmesi için dengenin nasıl dikkate alındığını gösterir.

Resim 7: Horoz taşıyan Hollandalı, 18.yy, y: 9.8cm, fildişi

Maske

Netsukede, geleneksel tiyatrolarda giyilen maskelerin minyatürü sayılabilecek örneklerle karşılaşmaktayız. Maske *netsuke*, *manju* gibi tek taraflı çalışılır. Arkası giyenin bedenine denk gelmektedir.

Maske *netsuke*, *noh* tiyatrosuna olan ilginin ürünüdür. Edo Dönemi'nin kültürel yaşamının önemli bir yönünü yansıtmaktadır. Deme Zeka *Noh* maskeleri yontan ünlü bir sanatçıdır. Maske *netsukenin* çoğu Deme soyadını almış sanatçıların imzasını taşır. (Resim 9) (Earle,1980:6) Minyatür örnekler *Noh* maskelerinden daha abartılı ve komik ifadelerle biçimlendirilmiştir.

Maske *netsuke* arkasında genellikle yatay bir çubuk bulunur. Bu çubuk formu sağlamlaştırırken ipin geçmesi için gerekli boşluğu oluşturur. Yapan sanatçının imzası da burada bulunur.

Resim 8: Hojitsui, *Noh* maskesi, 19.yy, y: 4.6 cm, ahşap

Resim 9: Tenkaichi Deme Uman, *Noh* maskesi, 18.yy, y.: 4.2 cm, ahşap

Hayvanlar

Netsukede çalışılmış konuların başında hayvanlar gelmektedir. Bunların bir kısmı çevrede bulunan sıradan hayvanlardır: Günlük yaşamda karşılaşılabilecek öküz, balık, kuş gibi. Mitolojik ya da egzotik hayvanlarla da karşılaşmaktayız: *Shi-shi* (Çin mitolojisinde aslan köpek); fil, kaplan vs. Kaplanlar *shi-shi* modellerine göre daha realistik figürlerdir. Ama tasarımlara dikkatle bakıldığında gerçek kaplandan çok ev kedisinden çalışılmış gibidir. Japonya’da modern zamanlara kadar kaplan bulunmamaktadır. (Earle, 1980:9)

Resim 10: Tomotada, Kaşınan kaplan,18.yy, fildişi (yan ve alt görünüm)

Netsukede çalışılan hayvan figürleri 12 hayvan ile simgelenen Zodyak takvimi ile de ilişkilendirilebilir. Bu durum domuz ya da sıçan gibi bazı hayvan figürlerinin diğerlerinden daha fazla çalışılmış olmasını açıklamaktadır. *Netsuke* seçilirken girilen yeni yılı ya da doğum yılını temsil eden hayvan figürü tercih edilebilir. (Tsuchiya, 2014: 17)

Resim 11:

Yaban domuzu, Toyomasa, 19.yy, uzunluk: 6.9 cm, ahşap, gözlerde boynuz kakma

Resim 12: 18.yyi uzunluk: 8.9 cm, balina dişi

TASARIM İLKELERİ

Netsuke günümüzde işlevini yitirmiş de olsa dünyanın dört bir yanındaki koleksiyoncuları sayesinde üretimi sürdürülmektedir. Yeni örneklerde, geleneksellerde olduğu gibi, işlevsel ve ergonomik detaylar yer almaktadır. Heykelden başka, işlevsel bir ürün de olduğu göz önüne alındığında *netsuke* tasarımında bazı ilkelere sadık kalmak gerekmektedir. Diğer bir deyişle, *netsuke* sanatçısı, işlevine uygun ama görsel olarak da tatmin edici bir tasarım gerçekleştirebilmek için bazı kurallarla sınırlıdır. Bu sınırlık içinde sergilenen beceri ve hayal gücü *netsuke*yi daha ilginç kılmaktadır.

Uyum: *Netsukenin* plastik özelliğinin başında bulunduğu *sagemono* takımı içindeki uyum gelmektedir. *İnro* ve *netsuke* çoğunlukla konu ve biçim olarak birbirini tamamlamaktadır. Bu parçalar, ayrı üretildikleri halde, sembolik anlam bütünlüğü ve estetik uyumla bir araya getirilmiştir.

Ergonomi: *Netsuke* küçük olmalı, taşınırken ağırlık vermemelidir. *Netsuke* küçük ve hafif olmakla birlikte, kemerin içinden düşmeyecek kadar hacimlidir. Konturlar yumuşatılmıştır. Beden üzerinde taşınan bu küçük heykellerin tasarımlarında, kumaşa zarar vermemek için sivri, keskin hatlara yer verilmemiştir.

Ön-arka: *Netsuke* kompozisyonunda ön ve arka bulunur. Giysiye gelen bölüm hafif yassıdır: Figürlerde sırt, hayvanlarda taban kısmı gibi.

İşlevsellik: İpin geçebilmesi için üzerinde biri büyük iki delik bulunur. (Resim 10) Deliklerin işlevi kadar kompozisyon üzerinde nasıl yer alacağı önemlidir. Delikler genelde kumaşa değen yassı yüzeyde yer almaktadır. Deliklerden birinin büyük olmasının nedeni *sagemono* kompozisyonunu birarada tutan ipin düğümünün gizlenmesidir. Bazen de kompozisyonun üzerindeki boşluklar delik olarak kullanılır. Bedenden bükülerek boşluk bırakan bir kol; kıvrımlı ve kompozisyonlarla boşluk oluşturabilen ejderha, yılan bu açıdan elverişli konulardır. (Resim 13) Örnekte ip malzemenin ortasında doğal olarak bulunan boşluktan geçirilmektedir.

Denge: Her açıdan görünür olduğu için zemini de yontulmuştur. İnce uzun parçalar bile düz bir zeminde desteksiz şekilde ayakta durabilir. Maske benzeri birkaç örnek dışında hemen hepsi kendi başına ayakta durabilen dengeli heykelciklerdir. Yani, tasarımında hem asılı hem ayakta kompozisyon dikkate alınır. (Resim7)

Doku: *Netsukenin* görünümünün önemli bir özelliği de pürüzsüzlüğüdür. Bu niteliğe Japoncada *aji* adı verilmektedir. Bu kavram, sanatçının ruhunu hem görme hem de dokunma

Resim 13:
Kütüğe tırmanan
ejderha, 18.yy, y: 10 cm,
fildişi

duyusu ile aktardığını ifade etmektedir. “Aji dokundukça zenginleşir, ahşaba ve fildişine parlaklık verir, malzeme patine olur. Fildişinde yumuşak bir ton oluşur.” (Okada, 1980: 4)

Renk: Vernikleme ve boyama *netsukede* farklı yüzey etkileri elde etmek için kullanılan yöntemlerdir.

MALZEME SEÇİMİ

Netsuke üretiminde malzeme kullanımı büyük çeşitlilik gösterir. Porselen, taş, metal, kemik, kabuk gibi farklı örneklere rastlamak mümkündür. Kimi durumlarda kırılğan ya da çok sert malzemeler sanatçının hüner göstermesi için tercih edilmiş gibidir. Kimi durumlarda ise görsel etkiyi güçlendirmek üzere farklı malzemeler yan yana kullanılır. Ancak özellikle *katabori* türünde en çok tercih edilen malzeme dayanıklılık ve biçimlendirilebilme niteliklerinden dolayı fildişi ve ahşaptır.

Fildişi: Fildişi, sert ve dayanıklı olması nedeniyle tercih edilen bir malzemedir. Bu malzemeyle üretilmiş örneklerin çoğunda siyah çizgilerle bezenerek formu daha anlaşılır kılma çabası gösterilmiştir. Krem beyaz rengi ve elmas şeklinde dokusu vardır. Zaman içinde kullanımla ve ışığa maruz kaldıkça beyazlaşır. Japonya’da fil bulunmadığı için fildişi Çinli ve Hollandalı tüccarlar tarafından getirilmiştir. Fildişi pahalı bir malzeme olduğu için ithalatının sınırlı olduğu ilk yıllarda genelde enstrüman yapımı ile uğraşan ustaların artan malzemeleri *netsuke* için kullanılmıştır. Parçaları, *netsuke*’nin küçük boyutlarına uygun üçgen biçiminde dilimleyerek israfına engel olunmuştur. Başka hayvanların dişleri de kullanılmış ama boyut çok küçük olduğu için malzemeyi ayırt edebilmek alıcı açısından zordur.

Geyik boynuzu, kehribar, mercan, kaplumbağa kabuğu, balina veya yaban domuzu dişi (Resim 12-14) diğer malzemeler arasındadır. Bunlar genellikle figürlerde göz gibi detaylarda kakma yöntemiyle, ek malzeme olarak kullanılmıştır.

Ahşap: Ahşap dokunma hissi, dayanıklılığı ve yontulabilirliği ile *netsuke* malzemelerinin başını çekmektedir. Ahşap *netsuke* örnekleri çoğunlukla boyalı olduğu için ahşabın türünü ayırt etmek zordur. Ancak, yoğun dokusu ile detay alabilen, sert ve çatlamaya karşı dayanıklı ağaç kullanım zorunluluğu şimşiri en çok kullanılan malzeme haline getirmiştir. Şimşirin mat ve kremi bir sarı rengi vardır, Şimşirden başka küçük yontuya en uygun ağaçlar arasında servi sayılabilir. Bu iki ağaç türünün de açık renkli oluşu boya uygulanan yüzeyde rengin daha belirgin görünebilmesi için avantajdır.

Japonya’nın iklim farklılıkları ve zengin ormanlık alanları çok sayıda ağaç türünün yetişmesine elverişlidir. *Netsuke* yapımında kullanılan diğer ağaçlar arasında abanoz, sedir, kiraz, bambu, Trabzon hurması sayılabilmektedir.

Resim 14: 19.yy sonları, yaban domuzu dişi

BOYUT – ÖLÇEK VE ÖLÇÜ

Netsuke küçük boyutu içinde güzeldir. Aynı detaylar ölçekli büyütülse aynı etki kalmaz. Bu durum her heykelin kendi doğru boyutu olması ile açıklanabilir. Heykelde boyut konusunu daha iyi anlamak büyük ölçekte yapıtları ile bilinen Henry Moore'un (2010: 27) açıklamalarına baş vurabiliriz:

“Her heykel için doğru bir ölçü vardır. Ölçeğin ölçüsü görsellikle bağlantılıdır. Bir yontu insan ölçüsünü kat kat aşabilir ama yine küçük ve sevimli duygusu verebilir. Ya da çok küçük bir yontu büyük boyu ve anıtsal büyüklük hissi verebilir. Çünkü arkasındaki vizyon büyüktür. Yine de gerçek fiziksel büyüklüğün duygusal bir karşılığı vardır. Ve ölçüye tepki veren duygularımız ortalama bir insanın 150-180 cm olduğu gerçeği ile kontrol edilir. Stone Henge'in 1:10luk kusursuz bir maketinde taşlar bizden küçük kalır. Ve Stone Henge'in bütün etkisi yiter. Boyut heykelde resimden daha önemli bir konudur. Resim çerçeve ile etrafından yalıtılmıştır ve kendi hayali ölçeğini oluşturur. Eğer malzeme maliyeti, nakliye gibi pratik nedenler izin verseydi büyük ölçekte daha fazla çalışmak isterdim. Ortalama bir ara ölçü bir fikri günlük hayatın yavanlığından kurtarmaz. Çok küçük ya da çok büyük duygusu oluşturur. Son zamanlarda kırsalda çalışıyorum. Açık havada yontmayı Londra'da stüdyoda çalışmaktan daha doğal buluyorum. Ama bu daha büyük boyut gerektiriyor. Rasgele bırakılmış bir taş ya da ağaç açık havada doğru görünüyor ve ilham veriyor.”

Resim 15: 18-19. yy, u: 6.7 cm, ahşap

*Netsuke*yi heykel sanatında ayrıcalıklı bir yere oturtan en önemli özelliği küçük yontu oluşudur. Heykelin bu sıra dışı boyutunda izleyicinin heykelle ilişkisi yakınlaşmakta, diğer bir deyişle algı mesafesi kısalmaktadır. Kimono kemerine asılı duran bu objeler uzaktan genel kompozisyonları ile algılanır. İzleyiciyi merakını uyandırarak yakınlaşmaya davet eder. Elle tutularak izlenen bu heykelciklerde detaylar çok temiz çalışılmıştır. Bu kadar detaylı bir çalışma biçimi için belki yontu yerine kazıma ifadesini kullanmak yerinde olacaktır. Detaylar kimi zaman izleyicinin ancak dikkatle, yakından baktığında algılayabileceği sürprizler saklamaktadır. (Resim 16)

Resim 16:

Ohara Mitsuhiro, Kaigyokusai Masatsugo, Ahtapot tuzağı, 19.yy, y: 2.9 cm, fildişi

Netsukelere dikkatli baktığımızda bunların büyük heykellerden farklı olarak her açıdan yontulduğunu görürüz. Taşınabilir heykeller olarak tasarlandıkları için tabanları da yontulmuştur. Bu durum heykellerin avuç içinde döndürülerek her yönden izlenmesini sağlamaktadır. (Resim 10)

Küçük plastiğin önemli estetik değerlerinden biri de dokunma duyusuna hitap etmesidir. Temiz işlenmiş yüzeyler izleyicinin dokunmasına elverişlidir. Dokunmaya bağlı olarak ahşapta parlaklık, fildişinde ise beyaz, ışıklı bir görünüm oluşur. Form bu şekilde patine olur ve heykel kullanımla tamamlanır.

NETSUKESHİ - SANATÇILAR

İlk *netsuke* sanatçıları anonimdir. İlk örnekleri veren sanatçıların bu malzemeyle başka alanlarda çalışan zanaatçılar oldukları düşünülmektedir. Evlere yerleştirmek üzere minyatür Budist tapınaklar yapan sanatçıların ilk ahşap ilk ahşap örnekleri gerçekleştirdikleri (Earle, 1980:7) ya da fildişi kullanmakta yetkin enstrüman ve mühür ustalarının yan iş olarak *netsuke* ürettikleri tahmin edilmektedir. (Thsuchiaya, 2014:14) Ancak 18. yüzyıl ortalarına gelindiğinde *netsuke*ye talep artmış ve üretimi artık ek iş değil, karlı bir gelir kaynağına dönüşmüştür.

Netsuke sanatçılarına ait ilk basılı kayıt 1781 yılındandır. 54 *netsuke* sanatçısının biyografisini ve yapıtlarına ait illüstrasyonlarını içermektedir. Bu kayda göre sanatçılar çoğunlukla Osaka, Kyoto ve Edo (Tokyo) çevresinde yer almaktadır. Bu merkezlerde *netsuke* endüstrisinin gelişmiş olduğu bu kayıtlardan anlaşılmaktadır. *Netsuke*ye rağbetin artmasıyla birlikte sanatçılar anonimlikten çıkmış ve usta çırak ilişkisi ile sanatçıların yetiştiği okullar oluşmuştur. Farklı merkezlerde yerleşen okulların teknik kullanımı ve konu seçimlerinin farklılaşması, bölgesel üslup farklılıklarına yol açmıştır. (Okada, 1980:6)

Edo döneminde sofistike bir kentsel yaşama ev sahipliği yapan Tokyo'da hem kadınlar hem erkekler modayı yakından takip etmekteydi. Doğal olarak en yetenekli sanatçıları kendine çeken kent, 19. Yüzyıl başında en önemli *netsuke* üretim merkezi haline gelmiştir. Eski artistik geleneklerden uzaklaşarak daha orijinal ve *ukiyo* felsefesine uygun olarak diğer şehirlere oranla daha espirili yapıtlar üretilmiştir.

Diğer *netsuke* üretim merkezlerinden Osaka önemli bir ticari kapı iken Kyoto eski kültür merkezidir. Kyoto'da yumuşak hatlı, realist hayvan formları hakimdir, sakin ve ölçülü bir üslup gelişmiştir. Başka şehirlerde üretilen *netsukede* hep yerel malzemenin kullanımı ön plana çıkmıştır. Iwama daha izole ve fakir bir bölge iken burada hep en zor malzemelerle çalışılmış ve natüralist bir üslup kullanıldığı görülmektedir. (Resim 14)

Netsuke sanatçısına ait en önemli bilgi kaynağı imzadır. İmzalarda kullanılan isimler sanatçının yanlarında yetiştikleri ustaya göre belirlenir. Bu Japon sanatının tüm dönemlerinde var olan karakteristik bir özelliktir. Usta çırak ilişkisi ile oluşan okullar Meiji döneminde (1868-1912) atölyelerin yerini resmi sanat okullarının almasıyla önemini yitirir. (Earle, 1980:7)

19. Yüzyıl ilk yarısında okullar ünlendikçe öğrenciler ustalarının işlerini kopyalamaya başlamıştır. Yetenekli ustalardan bazıları modellerinin çizimlerini yayımlamış ya da yetenekli öğrencilerine vermiştir. Tasarımlar da bu çizimlere dayanarak yapılmıştır. Bu bağımlılık ilk işlerdeki tazelik ve orijinalliğin azalmasına ancak titiz işçiliğin gelişmesine ve süslemeciliğe sebep olmuştur. Konularda ise efsanevi kahramanların yerini Japon folklorundan daha küçük ve karmaşık temsillere bırakıldığı görülmektedir. (Okada, 1980:6)

Netsuke dönemin sanatsal eğilimini takip etmiştir. Perspektif gibi batı sanatının kavramları bu küçük heykelleri de etkilemiştir; yumuşak konturlar sertleşmiş ve realizm kabul gören bir üslup haline gelmiştir. Yaratıcılık ve yenilik; teknik ve dekoratif detaylarla sınırlandırılmıştır. 18. Yüzyıl bu sanat formunun özgür başlangıcı; 19. yüzyılın ilk yarısı ise yetkin ve karmaşık örneklerin üretildiği olgunluk dönemi olarak kabul edilmektedir. (Okada, 1980:6)

1853ten sonra, batılılaşma ve giyimde değişikliklerle ceket cebi *sagemono* yerini almış, sadece evde ve törenlerde *kimono* giymeye başlanmıştır. *Sagemono* kullanımı bitse de *netsuke* üretimi batılı ziyaretçilere hediyelik eşya ve küçük sanat eseri olarak satılmak üzere, artarak devam etmiştir. Ancak bunların çoğu önceden üretilmiş örneklerin kopyalarıdır.

Netsuke koleksiyonunda Avrupalıların tercihi daha erken heykelsi örnekler iken Amerikalılar daha detaylı işçilik sergileyen geç dönem örneklerine ilgi göstermişlerdir.

SON OLARAK

Modern sanatın oluşumunda uzak kültürlerin sanatına ilginin katkısı büyüktür. Günümüzde de taze olduğunu düşündüğümüz bu ilgiyi en güzel ifadelerle dile getiren sanatçı olan Van Gogh'a (1969:122-123) bırakalım sözü:

“Japon sanatını incelersek, orada yadsınamayacak kadar bilge, filozof ve akıllı bir insanın bir şeylerle vakit geçirdiğini görürüz, ama neyle? Dünyadan aya kadar uzaklığı ölçmekle mi? Hayır. Bismarck'ın politikasını incelemekle mi? Hayır. Bir incecik otu incelemektedir. Ama bu bir tek ot tek mil bitkileri, sonra da mevsimleri, büyük açıdan görülen manzaraları, sonra hayvanları, sonunda da insan figürünü çizmeye götürür onu. Ömrünü bunu yapmakla geçirir, ama ömrü yetmez hepsini yapmaya.

Dur bakalım: gerçek bir dine benzemiyor mu bu saf Japonların, doğanın içinde kendileri de birer çiçekmiş gibi yaşayan bu insanların bize öğrettikleri.”

“Japon sanatını inceledik mi, ister istemez daha sevinçli, daha mutlu oluruz bizler, gördüğümüz eğitime karşın ve yapmacıklı bir ortamda çalıştığımız halde doğaya dönmemiz gerekir bizim.”

“... Japonların elinden çıkan her parçadaki sonsuz kesinliği kıskanıyorum. Yaptıkları hiçbir zaman can sıkıcı değil ve hiçbir şeyi de acele ile yapmışa benzemiyorlar. Çalışmaları nefes alır gibi sade, bir figürü birkaç çizgi ile öyle rahatça çiziyorlar ki, bu iş yeleğinin düğmelerini kapamak kadar basitmiş gibi.

Ah ben de birkaç çizgiyle bir figür meydana getirebilsem!

Geleneği, hikayeleri ve plastiği küçücük bir hacim içine sığdırmış *netsuke*, izleyiciyi zengin bir hayalin içine alır. Mekanını insan bedeni ve avcunun içi olarak seçmiş bu heykelcikler tüm alçak gönüllüğü ile görkemlidir.

Resim 17: Tadamori yanlış hırsızın peşinde, 19.yy., ahşap

KAYNAKÇA

- CHAPIN, Helen B.; 1922, Themes of Japanese Netsuke Carver, The Art Bulletin, cilt:5-1, s:10-21, College Art Association Publishing, <http://www.jstor.org/stable/3046423> (03.03.2010)
- EARLE, Joe, 1980, An Introduction to Netsuke, Victoria and Albert Museum Publishing, İtalya, ISBN: 0-273-01453-6
- MANSFIELDG, Howard, 1913, Japanese Inro, The Metropolitan Museum of Art Bulletin, cilt:8-6, s:124-125, The Metropolitan Museum of Art Publishing, <http://www.jstor.org/stable/3252957> (03.03.2010)
- MILHAUPT, Terry Satsuki; 2009, "Netsuke: From Fashion Fobs to Coveted Collectibles", http://www.metmuseum.org/toah/hd/nets/hd_nets.htm, 02.03. 2010
- MOORE, Henry, 2010, On Being a Sculptor, Tate Publishing, Slovenya, ISBN: 978-1-85437-906-1
- OKADA, Barbra Teri, 1980, Netsuke: The Small Sculptures of Japan, The Metropolitan Museum of Art Bulletin, cilt: 38-2, s:3-48, The Metropolitan Museum of Art Publishing, <http://www.jstor.org/stable/3258709> (03.03.2010)
- REEVE, John, 2006, Floating World: Japan in the Edo Period, ÇHC, The British Museum Press, ISBN-13: 978-0-7141-2434-6
- STEVENSON, Cornelius, 1909, Early Dutch Influence on Japanese Netsuke (Dutchmen as Netsukes), Bulletin of the Pennsylvania Museum, cilt:7-27, s:49-51, Philadelphia Museum of Art Publishing, <http://www.jstor.org/stable/3793506> (03.03.2010)
- TSUCHIAYA, Noriko, 2014, Netsuke-100 Miniature Master Pieces from Japan, The British Museum Press, İtalya, ISBN: 978-0-7141-2481-0
- Van GOGH, Vincent, 1969, Theo'ya mektuplar, çev. Azra Erhat, Yankı Yayınları, İstanbul.
- Resimler ve açıklamaları için: <http://collections.vam.ac.uk/> Nisan 2018
- Resim açıklamalarında (biliniyorsa) sanatçının adı, konu, tarih, ölçü, malzeme sırası gözetilmiştir.

